

*Тетяна Костюченко,
старша викладачка кафедри соціології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ГЕНДЕРНА (НЕ)РІВНІСТЬ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАНЬ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: КРОК ДО ЕГАЛІТАРНОСТІ ЧИ ЗАКРІПЛЕННЯ СТЕРЕОТИПІВ?

Нерівність за ознакою статі як один із основних вимірів соціальної стратифікації має вияв у різних сферах життя жінок і чоловіків: у сім'ї, на роботі, в політичному житті. Стереотипні очікування щодо поведінки людей певної статі відтворюються у повсякденній взаємодії. Хоча за минуле століття можна помітити значний поступ у подоланні нерівності за ознакою статі завдяки соціально-економічним і політичним перетворенням, схваленню нових законів і впровадженню підтримувальних дій, саме стереотипні погляди на розподіл ролей і сфер відповідальності стають бар'єрами для світоглядних змін. Зокрема, патріархатні цінності щодо сімейного укладу в сукупності з горизонтальною і вертикальною ґендерною сегрегацією ринку праці, нерівна оплата жінкам і чоловікам за однакову роботу, слабка представленість жінок в органах влади національного рівня – усі ці структурні ознаки нерівності сприяють відтворенню ґендерних стереотипів.

Оцінка поширеності стереотипів та можливостей для утвердження егалітарних цінностей є необхідною для міжнародних і національних програм з подолання ґендерної нерівності та посилення ролі жінок (women empowerment) в економіці та політиці. В цьому тексті використано дані всеукраїнських опитувань громадської думки, які було проведено у 2018 році:

– Всеукраїнське опитування Омнібус GfK, проведене у березні 2018 року.

– Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведене GfK для Офісу віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, за підтримки NDI, липень 2018.

Результати порівняння даних опитувань демонструють, з одного боку, можливості для просування ґендерної рівності та егалітарних цінностей, але й значну поширеність стереотипних поглядів, з іншого.

Крок до егалітарності?

За результатами опитування щодо ґендерної рівності, проведеного у липні 2018 року¹, у частині аспектів життя більшість населення підтримували рівний поділ відповідальності жінок і чоловіків. Зокрема, переважна більшість – понад дві третини – вважали жінок і чоловіків однаково відповідальними за турботу про дітей і догляд за літніми батьками, планування сімейного дозвілля й управління сімейним бюджетом, ведення сімейного бізнесу і побудову кар'єри (див. рис. 1). Однак, більше половини покладає *на жінок* відповідальність за прибирання дому (54 % опитаних вважають це відповідальністю жінок) і готування їжі для сім'ї (57 %), а *на чоловіків* відповідальність за забезпечення сім'ї (55 % вважають це відповідальністю чоловіків),

¹ Джерело: Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведене GfK для Офісу віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, за підтримки NDI, липень 2018, метод опитування – особисті інтерв'ю вдома у респондента. Обсяг вибірки 2558 респондентів і респонденток; багатоступенева стратифікована вибірка з випадковим відбором на останньому кроці, репрезентує населення України віком від 18 років за типом населеного пункту і регіоном. Звіт в електронному вигляді українською мовою доступний у pdf-версії на сайті Урядового порталу за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-prezentovala-rezultati-pershogo-nacionalnogo-opituvannya-shchodo-rivnosti-cholovikiv-ta-zhinok>.

Хто, на Вашу думку, перш за все має бути відповідальним за наступне?

Рис. 1. Уявлення про жінок і чоловіків як відповідальних за різні сфери життя²

побутовий ремонт (63 %), захист країни (76 %) та патрулювання вулиць (75 %).

При загалом високому рівні підтримки егалітарних поглядів щодо окремих сфер, жінки демонструють прагнення до рівної відповідальності частіше, ніж чоловіки: рівну відповідальність у веденні сімейного бізнесу підтримали 69 % жінок і 63 % чоловіків, однак більшу відповідальність за сімейний бізнес на чоловіків покладає кожна п'ята жінка і трохи більше чверті чоловіків (21 % та 29 %, відповідно). Аналогічно, підтримка рівної відповідальності за побудову кар'єри є значно поширенішою серед жінок, ніж серед чоловіків (67 % та 59 %, відповідно), а кожна четверта жінка

² Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведене GfK для Офісу віце-прем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України за підтримки NDI, липень 2018.

і кожен третій чоловік вважають, що за побудову кар'єри більш відповідальними є чоловіки (27 % жінок і 35 % чоловіків дотримуються такої думки).

При тому, що дві третини опитаних висловилися за рівну відповідальність жінок і чоловіків за турботу про дітей, жінки частіше демонстрували таку точку зору, ніж чоловіки (69 % та 62 %, відповідно), а за більшу відповідальність жінок виступають кожна четверта жінка і кожен третій чоловік (25 % серед жінок і 31 % серед чоловіків дотримуються такої думки). Аналогічно, підтримка рівної відповідальності за купівлю продуктів харчування, яку загалом виявили дві третини опитаних, більш притаманна жінкам, ніж чоловікам (65 % серед жінок та 59 % серед чоловіків дали таку відповідь), а от понад чверть жінок і чоловіків вважають саме жінок відповідальними за купівлю продуктів харчування (таку відповідь обрали 26 % жінок і 29 % чоловіків).

Водночас, стереотипний погляд на чоловіка як годувальника є досить поширеним як серед жінок, так і серед чоловіків: понад половину опитаних (55 %) зазначили, що за забезпечення сім'ї більшою мірою відповідальні чоловіки, при цьому серед чоловіків так вважають 58 %, а серед жінок – 52 %. Тобто загалом жінки частіше, ніж чоловіки, підтримують егалітарні погляди на розподіл відповідальності за різні сфери життя. І це не дивно, адже саме жінки частіше стикаються з тиском подвійної зайнятості і нерівномірним розподілом неоплачуваної репродуктивної праці, а отже більшою мірою тяжіють до встановлення рівноправ'я. Однак і серед жінок, і серед чоловіків є значна частка тих, хто дотримується патріархатних поглядів на розподіл відповідальності. Такі погляди, залежно від сфери, демонструють від третини до понад дві третини опитаних.

Закріплення стереотипів?

За результатами іншого всеукраїнського опитування³ 2018 року, у якому з двох пар тверджень щодо очікуваної від чоловіків і жінок поведінки необхідно було вибрати одне, більше половини опитаних (55 %) підтримали рівність у розподілі хатніх обов'язків у разі, якщо чоловік і дружина працюють (див. табл. 1). Однак 43 % опитаних обрали твердження, що жінка в будь-якому разі має робити всю домашню роботу і бути гарною хазяйкою. Для порівняння, у 2009 році варіант відповіді про рівноправ'я в обов'язках у парі, де чоловік і дружина працюють, набрав 56 %, а твердження, що всю домашню роботу має робити жінка, – 41%. Тобто підтримка рівноправ'я, з одного боку, та прихильність до стереотипу про жінку як «берегиню домашнього вогнища», з іншого, за 10 років не змінили позицій з точки зору поширеності серед дорослого населення України. Жінки очікувано більшою мірою підтримують рівноправ'я в обов'язках: у 2018 році цю відповідь обрали 59 % жінок, у порівнянні з 50 % чоловіків. Також суттєво більшою мірою це твердження підтримують люди активного працездатного віку – 30–39 років (62 %, порівняно з 55 % серед усіх), значущої різниці за рівнем освіти не виявлено.

Дві третини опитаних (67 %) підтримали твердження про те, що жінка повинна бути в першу чергу дружиною та матір'ю, і рівень підтримки цієї точки зору майже не змінився від 2009 року. Однак третина опитаних (31 %) вважають, що жінка має, перш за все, реалізувати себе, і сама обирає в чому саме. Таку відповідь частіше за інші вікові групи давали люди віком 30–39 років (37%), тобто у віці активного кар'єрного зростання.

³ GfK Omnibus, березень 2018 року, обсяг вибірки 1000 респондентів, метод опитування – особисті інтерв'ю вдома у респондента. Цей блок анкети містить 10 пар тверджень – для цього тексту обрано окремі пари тверджень, які є релевантними для зіставлення з результатами інших опитувань. Дані опитування березня 2018 року можна порівняти з даними опитування 2009 року, здійсненого GfK: в обох опитуваннях формулювання запитань та пар альтернативних відповідей ідентичні.

Табл. 1. Підтримка тверджень щодо поведінки, очікуваної від чоловіків і жінок стосовно сім'ї⁴

	Чоловіки		Жінки		Загалом	
	2009	2018	2009	2018	2009	2018
1 Жінка в будь-якому разі має робити всю домашню роботу і бути гарною хазяйкою	45 %	48 %	38 %	38 %	41 %	43 %
Якщо чоловік і дружина працюють, то має бути рівноправ'я в обов'язках	52 %	50 %	60 %	59 %	56 %	55 %
2 Жінка не може бути успішною в сім'ї та в роботі одночасно	33 %	34 %	26 %	27 %	29 %	30 %
Жінка може бути успішною і в сім'ї, і в роботі	63 %	60 %	70 %	69 %	67 %	65 %
3 Кожна жінка повинна бути передусім дружиною та матір'ю	69 %	70 %	61 %	65 %	64 %	67 %
Жінка має, перш за все, реалізувати себе і сама обирає, в чому	28 %	29 %	35 %	32 %	32 %	31 %
4 Кожна жінка має народити дитину для реалізації в житті	57 %	69 %	52 %	63 %	54 %	65 %
Кожна жінка має право вибирати народжувати дитину чи ні, вона може реалізуватися і без дітей, якщо це її вибір	38 %	29 %	44 %	34 %	41 %	32 %
5 Чоловік має повністю забезпечувати сім'ю	59 %	64 %	52 %	58 %	55 %	61 %
Забезпечувати сім'ю має той, у кого це краще виходить – це може бути і чоловік, і жінка	39 %	33 %	45 %	39 %	42 %	37 %
Кількість опитаних	723	438	884	438	1607	966

⁴ GfK Omnibus, березень 2018 року.

Треба зауважити, що дві третини опитаних підтримали твердження «жінка може бути успішною і в сім'ї, і в роботі» (65 %), але це порушує питання про шлях до такої успішності – і про легітимізацією подвійної зайнятості жінок. Як один зі способів уникнення подвійного навантаження у сім'ї та на роботі, жінки відкладають народження дітей задля активної побудови кар'єри – і все одно ризикують зіткнутися з тиском стереотипу щодо репродуктивного обов'язку як основного: дві третини опитаних – як жінок, так і чоловіків – вважають, що кожна жінка має народити дитину для реалізації в житті; частка тих, хто підтримує право жінки на вибір народжувати дитину чи ні, у 2018 році знизилась до 32 % – з 41 % у 2009 році.

Якщо підсумувати наведені результати обох опитувань, то погляди на поділ хатніх справ у сім'ї працездатного подружжя мають як егалітарні риси (*подружжя, яке працює, має порівну ділити сімейні обов'язки*), так і виражені патріархатні стереотипи (*жінки мають прибирати і готувати їжу, а чоловіки – займатися ремонтом і загалом забезпечувати сім'ю*), які найбільш яскраво проявляються в очікуваннях щодо народження дітей, якого мають прагнути саме жінки.

Можливості і бар'єри для просування гендерної рівності

Одним із шляхів розвантаження жінок і вирівнювання можливостей для професійного розвитку є посилення залучення чоловіків до сімейного життя. І в цій сфері суспільні настрої є достатньо егалітарними. Так, за даними Національного опитування з питань рівності⁵, переважна більшість (71 %) опитаних вважають, що чоловіки і жінки мають бути однаково залучені до сімейного життя, однак про рівну залученість на даний момент зазначили 40 % опитаних (див. рис. 2). Прикметно, що чоловіки частіше

⁵ Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведене GfK для Офісу віце-прем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України за підтримки NDI, липень 2018.

дають відповідь про поточну однакову залученість у сімейне життя (45 % чоловіків і 35 % жінок дали таку відповідь), а щодо бажаної ситуації, то жінки знов-таки частіше прагнуть рівності: 75 % жінок та 67 % чоловіків зазначили, що залучення обох статей до сімейного життя має бути рівномірним.

Хто, на Вашу думку, більшою мірою залучений до певної сфери – чоловіки чи жінки, і як має бути?

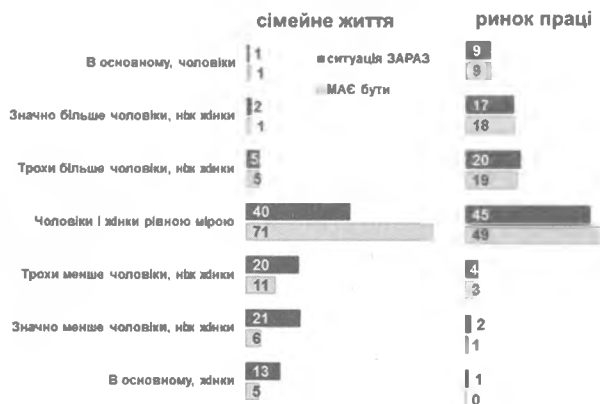

Рис. 2. Уявлення про наявний та бажаний рівень залучення жінок і чоловіків до сімейного життя та ринку праці⁶

Водночас, це саме опитування демонструє, наскільки різними є уявлення населення про те, як чоловіки самі сприймають важливість для себе сімейної сфери. Так, із твердженням про те, чи *чоловіки вважають важливим* брати участь у вихованні дітей, тією чи іншою мірою погодилася переважна більшість опитаних (82 %), а саме: за шкалою від 0 до 10, де 0 – «не важливо взагалі», а 10 – «надзвичайно важливо», – обрали відповіді від 6 до 10 (див. табл. 2). Однак те, що серед жінок частка таких відповідей нижча (79 %), може свідчити, що декларування усвідомлення важливості не відповідає реальній ситуації; крім того, майже 10 % жінок схильні не погоджуватися, що чоловіки вважають

⁶ Там само.

важливим брати участь у вихованні дітей (серед чоловіків частка таких відповідей удвічі нижча і складає 4 %)

Однак, суттєвим бар'єром у просуванні гендерної рівності і посиленні позицій жінок на ринку праці є як уже наведені стереотипні погляди про пріоритетність сім'ї і

Табл. 2. Уявлення про те, наскільки чоловіки вважають важливим брати участь у вихованні дітей⁷

Запитання: «За 10-бальною шкалою, де 0 означає «не важливо взагалі», а 10 – «дуже важливо», на Вашу думку, наскільки чоловіки вважають важливим , якщо важливим взагалі, брати участь у вихованні дітей? »			
	Відповіді від 0 до 4	Відповідь 5	Відповіді від 6 до 10
Загалом, N = 2558	7,1 %	10,5 %	82,4 %
Жінки, n = 1400	9,6 %	11,5 %	78,9 %
Чоловіки, n = 1158	4,1 %	9,3 %	86,6 %

народження дітей над професійним розвитком, так і погляди на те, що саме чоловік є «годувальником», а отже – чоловічу зайнятість на ринку праці сприймають як важливішу за жіночу. Так, за даними того ж Національного опитування з питань рівності, близько половини опитаних (45 %) вважають, що зараз жінки і чоловіки рівною мірою залучені до ринку праці, однак частка тих, хто воліли би рівного залучення, складає тільки 49 % (див. рис. 2). Водночас, за деяку або значну (бажану) перевагу чоловіків на ринку праці виступають майже половина опитаних (46 %), причому серед чоловіків такої позиції дотримується кожен другий (50 %), а серед жінок – майже половина (42%).

Тож переважна більшість дорослого населення (71 %) воліли би рівного залучення жінок і чоловіків до сімейного життя, однак тільки половина (49 %) підтримує рівне залучення до ринку праці; натомість, майже половина опитаних так чи інакше підтримує більше залучення чоловіків

⁷ Там само.

до ринку праці, тобто, фактично, не виявляє прихильності до зміни поточної ситуації з нерівністю на ринку праці.

Таку ситуацію можна пояснювати різними причинами, зокрема наявними стереотипами про «чоловіка-годувальника» та нижчою, ніж у чоловіків, оцінкою шансів жінок на кар'єрне зростання. Як зазначено у таблиці 1, дві третини населення вважають, що саме чоловік має забезпечувати сім'ю (61 %), тоді як думки, що забезпечувати сім'ю має той, у кого це краще виходить – а це може бути і чоловік, і жінка – дотримується третина населення (37 %); стереотип про «чоловіка-годувальника» серед самих чоловіків є поширенішим, ніж серед жінок (64 % чоловіків і 58 % жінок вибрали відповідь «Чоловік має повністю забезпечувати сім'ю»). Поширеність цього стереотипу зумовлює, зокрема, тиск на чоловіків з боку сім'ї і може бути причиною відмови чоловіка брати відпустку з догляду за дитиною для того, щоб дати жінці можливість не переривати роботу на кілька років декрету.

Щодо усвідомлення жінками й чоловіками наявної нерівності на ринку праці слід додати, що дані Національного опитування з питань рівності за 2018 рік виявили потребу у просвітництві й поширенні інформації про актуальні на даний момент прояви нерівності, як-от різну оплату праці за однакову роботу та різні шанси на кар'єрне зростання, адже майже дві третини опитаних вважають, що жінкам і чоловікам платять однаково за однакову роботу (61 % погодились з цим твердженням) – хоча реальна ситуація є протилежною, і також дві третини опитаних (62 %) вважають, що в жінок і чоловіків є рівні шанси на просування кар'єрною драбиною. При цьому, чверть опитаних не погодились ані з першим, ані з другим твердженням (22 % та 24 % відповідно), і переважна більшість з них – по 92 % в обох випадках – вважають, що чоловікам за таку саму роботу платять більше, ніж жінкам, і чоловіки мають кращі шанси на підвищення (див. табл. 3). Водночас, коли йдеться про шанси посісти керівну посаду, усвідомлення нерівності проявляється більшою мірою – майже третина опитаних (30 %) не погодились із твердженням, що ймовірність

Табл. 3. Сприйняття (не)рівності на ринку праці⁸

Твердження «Чоловікам та жінкам платять однаково за одну й ту ж роботу»			
Погоджуюсь	60,8 %		
Не погоджуюсь	22,3 %	Серед тих, хто не погодилися:	
		Чоловікам платять більше	91,5 %
		Жінкам платять більше	8,5 %
Не знаю/Відмова відповідати	16,9 %		
Твердження «Чоловіки та жінки мають рівні шанси на підвищення»			
Погоджуюсь	62,4 %		
Не погоджуюсь	23,9 %	Серед тих, хто не погодилися:	
		Чоловіки мають більше шансів	91,8 %
		Жінки мають більше шансів	8,2 %
Не знаю/Відмова відповідати	13,8 %		
Твердження «Ймовірність зайняти керівні посади для чоловіків та жінок є однаковою»			
Погоджуюсь	57,9 %		
Не погоджуюсь	29,6 %	Серед тих, хто не погодилися:	
		Чоловіки мають більше шансів	95,3 %
		Жінки мають більше шансів	4,7 %
Не знаю/Відмова відповідати	12,4 %		

зайняти керівну посаду для чоловіків та жінок є однаковою, і серед них майже усі (95 %) вважають, що у чоловіків кращі шанси стати керівниками.

Отже, у підсумку доцільно зауважити, що поряд із поступом досить егалітарних поглядів і популярності ідей щодо рівного залучення жінок і чоловіків до сімейного життя досить поширеними і вкоріненими залишаються такі гендерні стереотипи, як уявлення про пріоритет народження дітей для жінки і самореалізації, найперше, в сім'ї,

⁸ Там само.

а для чоловіків – пріоритет кар'єри і, відповідно, повного забезпечення родини. Подолання структурно зумовлених бар'єрів для поширення і вкорінення егалітарних поглядів – через впровадження рівних можливостей залучення на ринку праці; розробка гнучких рішень щодо поєднання сім'ї та роботи для жінок; популяризація більш активного залучення чоловіків до сімейної сфери, зокрема до виховання дітей тощо – є важливими для формування соціально-економічного контексту, у якому егалітарні погляди та ідеї ґендерної рівності не сприйматимуть як девіантну поведінку меншості або загрозу для сім'ї.

Бібліографія:

1. Всеукраїнське опитування Омнібус GfK, проведене у березні 2018 року.

2. Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні. Липень 2018. Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроантлантичної інтеграції України Іванни Климпуш-Цинцадзе. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018Klimpush>